

СРЕЩИ И РАЗГОВОРИ В ПАРИЖ

Николай Дончев

Да се избере ноември за пребиваване в Париж има, от една страна, удобството, че там вече е започнал културният живот, хората са по местата си, театрите и различните институции, свързани с наука, литература, изкуство са отворени; от друга страна, това е — по отношение на времето — най-непостоянният месец, при това неприятно хладен, неприветлив, с мъгли и дъжд, който ти обвързва едната ръка с чадъра, ако с другата трябва да стискаш под мишница чантата с адресника, с всевъзможни бележки, с една или друга купена книга. . . Картата на „метрото“ също трябва да е налице, защото, макар и увеличени таксите, то си остава все пак най-удобното и евтино превозно средство.

Бях „шастлив“ с пристигането си още, към средата на ноември, да видя радостта на парижките деца от неочаквано падналия сняг: прозорците на хотела, в който бях слязъл, гледаха към „Гийлери“ и в парка цялата сутрин се носеше веселата глъчка на деца, наблюдавани от гувернантки и родители. Разбира се, тази радост трая само една утрин, защото след обед ямаше и следа от тънката снежна покривка. Остана да тегне над Париж само сивото небе.

Най-трудното в Париж е да осъществиш широка програма в преброени дни. И най-здравата нервна система се разтърсва от „графика“ на деня: всичко се измерва с часове, които трябва да се съблюдават точно. Макар разстоянията да са дълги и превозните средства да не се улучват винаги на време „толерансите“ като че ли не хващат място. Трябва да си точен! Любопитно е да се отбележи, че в Париж ви определят срещи и в часове, в които ние обикновено сме свикнали да не безпокоим приятели и познати. Така неведнъж бивах на среща, на разговор, в 14 часа, в 15 часа, в ония следобедни часове, когато човек обикновено взема дъх от онова, което е извършил до обед.

Твърде широка беше програмата ми за дните, които трябваше да прекарам във френската столица. В известно отношение трябваше да свърша неща, които не успях да сторя през сравнително по-краткото ми пребиваване в Париж пак през ноември 1965 г., когато гостувах на „Федерацията на универсалния френски“, чийто председател е пожизненият секретар на Френската академия, романистът Морис Женевоа. Бях взел участие в конкурса на Федерацията с едно есе върху френския език и с парите от дадената ми награда прекарах две седмици в Париж.

Една от първите ми срещи стана още в началото на пристигането ми в Париж по покана на поета-издател Пиер Сегерс, добър наш приятел — на страната и литературата ни. Сбирката неговии стихотворения, която „Народна култура“ издаде миналата година, привърза още повече Сегерс към социалистическа България. В неговите издания, които се ползват с добър прием не само във Франция, но в света, вече излязоха няколко български книги. Сам Пиер Сегерс още в 1955—56 г. представи в свои адаптации поета Никола Вапцаров в поредицата „Около света“, където по-късно излязоха сбирките на Елисавета Багряна и Атанас Далчев. Той публикува също и сборник с българска проза — избрани очерци и разкази от класици и съвременни автори, един живописен очерк за нашето Черноморие от Владимир Топенчаров и едно крупно издание, озаглавено „Български образи“ със статии, които илюстрират нашата страна всеотранно: история, география, език, археология, изкуство, паметници, икономия и

земеделие, външна и вътрешна политика, училища и пр. Най-новият принос на това издателство е излязлата в края на миналата година антология „Българска поезия“ (383 стр), по избор и с бележки за представените поети от Невяна Стефанова и с увод от Ефрем Каранфилов. Тази антология излезе в разкошната поредица на Сегерс „Мелиор“, в която са представени редица национални поезии: руска, испанска, италианска, канадска и др.

Посетих Пиер Сегерс в кабинета му в издателството, чието стълбище е украсено с портретите на писателите и поетите, които той е издал. Нашият разговор, разбира се, мина веднага върху току-що излязлата антология на нашата поезия, която Пиер Сегерс ми бе изпратил вече в хотела и която бях прегледал с оглед, докато съм там, да я отбележа във френския печат. Така, за нея излезе статията ми във всекидневника „Льо Монд“ (от 14 декември 1968). Очевидно Пиер Сегерс бе доволен заедто можа да се осъществи инициативата за такова едно дело, за което той бе привлякъл като сътрудници неколцина френски поети, между които Гилвик и Ален Боске.

Нашият разговор продължи и през време на обета, на който бях поканен в новото му жилище на „Монпарнас“, на който бяха поканени също Пиер Параф и съпругата му. Не може да се каже, че разговорът бе изцяло „литературен“, но антологията ни връщаше и към българската литература, която Пиер Параф познаваше и за която бе отделил страници през излязлата в 1961 г. своя книга за България. И Параф, и Сегерс бяха посетили двукратно нашата страна, и на двамата редица имена, които се произнасяха в разговора — имена на писатели, поети, публицисти — им бяха добре познати. Пожеланията на единия и на другия бяха да видят повече книги на български писатели, преведени и издадени във Франция.

С изпитания наш приятел проф. Роже Бернар се срещнах два пъти: веднъж в града и втори път в неговия дом в Мьодон. И двете срещи бяха продължителни, протекоха в обширни разговори предимно и главно на езиковедски и литературни теми. За разлика от своя учител покойният проф. Леон Болио, когото замести на катедрата по български език във Висшето национално училище за живи източни езици в Париж, Роже Бернар разшири обсега на своите научни интереси и върху съвременната българска литература, конкретна изява на което са неговите преводи на Елин Пелин, Йордан Йовков, на Вазовите „Немили-недраги“, на Емилиан Станев. Проф. Бернар ми сподели възторга си от македонската епопея на Димитър Талев и ме помоли да му потърся четвъртата част от тетралогията „Гласовете ви чувам“, която не беше чел още. По емоционалност, национален колорит и психологизъм, по историческо значение Талевата тетралогия се нарежда до „Под игото“ на Вазов.

Роже Бернар следи целокупната наша духовна култура, към което го задължава и неговото редовно сътрудничество в „Ревю де з'етюд слав“, на страниците на което той отбелязва периодически всички по-значителни публикации, излезли на български в областта на езикознанието, литературата, етнографията, археологията, историята, изкуството и др., и неговите бележки са не само осведомителни, но и критически.

Проф. Роже Бернар прояви в двукратната ни среща особена словоохотливост и аз бях доволен да чуя с какъв възторг той ми говори за поезията на Елисавета Багряна, която поставя на европейско равнище. Видният учен българист бе особено радостен и пореди друго едно обстоятелство: вниманието, с което бе почетена от българска страна неговата 60-годишнина, навършена в началото на месец август 1968 г., израз на което бе и броят на академичното списание „Български език“, посветено на френския учен.

Поради някаква нова реформа, засягаща структурата на Висшето национално училище за живи източни езици, последното не бе започнало занятия до началото на декември 1968 г. и проф. Роже Бернар разполагаше с време, което му позволи да разгледаме заедно, придружени и от госпожа Бернар, новоустроенния дворец Версай, който бях посещавал преди повече от три десетилетия. Очевидно бяха извършени широки промени и целият вътрешен облик на този забележителен исторически паметник, построен във времето на Людовик XIV, е съвършено нов. Но дори, прекосявайки кулоарите на двореца, проф. Бернар продължаваше да споделя с мене, успоредно с впечатленията от гоблените и други забележителности, мнения и оценки за наши литературни факти и събития.

Искам да приключа тези редове за срещите ми с проф. Бернар, като отбележа неговия труд за българската литература в крупното издание „Речник на литературите“, излязъл при сътрудничеството на 60 видни специалисти, под ръководството на проф. Филип Ван Тигем. Изданието обхваща три внушителни тома.

Моите парижки срещи и разговори биваха разреждани с посещения на изложби и други културни проявления, които ставаха по време на моето пребиваване. Интересен момент за мене бе оповестяването на първите литературни награди за 1968 г. — на „Гонкур“ и „Рьонодо“. Около ресторанта, където заседаваше журито на едната и на другата награда, имаше навалица от хора — представители на печата, радиото и телевизията, приятели и почитатели на евентуалните лауреати, чиито имена някои произнасяха с такава увереност, че останах насетне изненадан, когато чух тяхното официално потвърждение. „Гонкур“ бе присъдена на 45-годишния Бернар Клавел за романа му „Плодовите на зимата“, трета и последна част от едно крупно произведение, един социален роман с широк обхват, озаглавен „Великото търпение“. Клавел получи равни гласове — пет на пет — подадени за младия романист и критик на „Ле нувел литерер“ Франсуа Нурисие, чийто роман „Господарят на къщата“ бе получил вече в печата положителна оценка на критиката. Присъждането на Гонкуровата награда тази година произведе нещо като „буря в чаша вода“. Малко преди Гонкур, Бернар Клавел бе получил Голямата награда на града Париж (десет хиляди франка) и според мълвата, която се носеше в литературните среди, Арагон, член на академията Гонкур, имал намеса или най-малкото някакво внушение над някои от членовете на журито общински съветници, за да може — както обясняваха някои заинтересовани факта — да елиминира Клавел от състезанието и наградата да бъде дадена на неговия кандидат Франсуа Нурисие. Поради индискретност от страна на някои от членовете на Гонкур, които бяха пуснали този слух, Арагон, защитавайки докрай своя кандидат, с писмо до секретаря на академията Филип Ериа заяви, че се оттегля от Гонкур. Писмото на Арагон, публикувано в печата и прочетено в емисиите на една от парижките радиостанции, създаде известно оживление в литературния живот на френската столица. Андре Вюрмсер похвали в „Юманите“ личността и творчеството на Бернар Клавел, като напомни, че е сътрудничел на „Юманите-Диманш“, и вземайки повод от оставката на Арагон, писа: „Детството — прекарано в беднота, юношеството — в работнически труд, синовна обич, безпомощна старост са вдъхновили Бернар Клавел да напише добри, хубави книги. Но дребнави реакционни репортери (винаги същите и винаги коалирани против същите) се опитаха да използват първите лаври на Клавел срещу един голям поет комунист, което всъщност петни самите тях.“ Клавел получи Гонкур с председателския (двоен) глас на Ролан Доржелес, автор на прочутия роман от Първата световна война „Дървените кръстове“. Тези гласове осъдиха поведението на някои среди спрямо автора на „Бланш или забравата“, което отбеляза едно принижаване на литературните нрави. Сам Арагон — както писа в „Льо Монд“ и Жаклин Пиатие — бе заявил, че той не напуска академията като лош състезател, но поради кампанията, която чувствав насочена срещу него. Очевидно в тази кампания не отсъствуваше известен политически елемент.

Твърде жив интерес събуди награждаването на 28-годишния малиец Ямбо Уологем, който получи „Рьонодо“ за романа „Дългът на насилието“. Имах случая да срещна младия африкански автор в издателство „Съой“, където излезе неговият пръв роман. Макар външно да изглежда юноша, Ямбо Уологем е лисансе по философия и от 1964 до 1966 г. е бил учител в лицей в Шарантон. Написал е няколко учебници за младите си съотечественици, завършил е с диплом висш курс по английски език и сега готви агрегация на този език, както и докторска теза по социология. Въпреки благоприятните условия да остане във Франция, Ямбо Уологем заяви, че щом приключи окончателно с образованието си, ще замине за Мали, за да се отдаде на творческа и патриотична дейност в родината си.

„Дългът на насилието“ е африкански роман без онази типична ентографска обогрелост, каквато имат подобни произведения. Авторът се опира на традицията тук, за да даде на романа си, така да се каже, историческа арматура. Героят в „Дългът на насилието“, Саиф Бен Изар Ел Хаит е от ония черни тирани, които държат под властта си с всички възможни средства цял един народ, и в тази тирания — жестока и ловка — няма никаква пролука за спасение. Успоредно с деспота авторът ни рисува младия Ремон Спартакус, син на прислужници, блестящ студент,

изпратен да следва във Франция, от когото деспотът се готви да направи депутат, който да му служи покорно, един нов вид роб. Едни от най-хубавите страници в романа са именно тези, в които Ямбо Уологем описва студентските години на своя герой. Според думите на автора, последният е работил четири години над романа си. Нека споменем тук и един памфлет на Уологем против расизма: „Открито писмо до черна Франция“, отправено до генерал дьо Гол.

Френската академия бе присъдила вече Голямата си награда за роман, удостоверяйки 70-годишния Албер Коен, за романа му „Красавицата на господаря“. Това е едно масивно произведение от 845 големи страници, в което има дълбоки и трезви наблюдения, ярък рисунък на съвременни нрави, сатира и хумор. В белетристичния обсерваториум на романа са включени теми за придишното общество на народите, в чиито среди авторът е работил дълги години и което познава добре, за едно буржоазно семейство полубелгийско — полушвейцарско... Романът е изплетен от гъста мрежа размишления в твърде широк диапазон на проблеми, които сочат високата образованост на автора, неговия солиден критерий в оценката на факти и събития, както и в постройката на психологически ситуации.

По време на моето пребиваване в Париж бяха присъдени още две литературни награди: „Фемина“, дадена на 65-годишната писателка Маргерит Юрсенар за романа ѝ „Творба в черно“ и „Медисис“, която получи Ели Визел за „Йерусалимският просяк“. Белгийка по произход, чието истинско име е Маргерит дьо Креанкур, писателката живее от дълги години в САЩ. Нейното име придоби по-широка известност след като публикува книгата си „Мемоари на Адриен“. Но тя е авторка и на есета („Пиндар“, „Сънища и съдби“), и на драматични произведения („Електра или падането на маските“, „Мистерията на Алцест“). Обладаваща широка култура, познаваща особено добре античността, хуманистка, Маргерит Юрсенар придаде на историческия роман твърде индивидуална оцветеност и прелест и го превърна във високо художествено четиво.

Интересно раздвижване в началото на литературния сезон в Париж внесе традиционната годишна продажба на книги, уреждана от Националния комитет на писателите. Този път изложбата бе уредена в „Пале д'Орсэ“, в която участваха голям брой писатели, между които срещнах лични познати: Мишел Бютор, заобиколен от група приятели и почитатели, с които обичайно разговаряше, Артюр Адамов с твърде характерното си, издълано сякаш от камък лице, на чиято покана да се срещнем в новата му квартира на рю Шамполион 19, не можах да се отзова. Между съвременните драматурзи Артюр Адамов, който пише на френски език, макар да е от руски произход, е една от най-оригиналните личности. Физически тормозен от болести, принуждаван да лежи дълго от болница в болница, Адамов публикува напоследък под наслов „Човекът и детето“ интересен дневник, който — по думите му — намерил бърз и широк прием сред читателите, тъй като книгата се изчерпала за по-малко от три месеца. На страниците на този дневник авторът ни разказва перипетиите на една съдба, която прилича на жестока шега. Успоредно с тези страници в проза, писателят се върна и към театъра с пиесата си „Г-н Умереният“, играна с успех на сцената на парижкия „Театр де Матюрен“. Пиесата е написана — според Адамов — под неотразимото внушение на болничния пейзаж: „написах тази „клоунада“ (sic!) — казва той — за да се опитам да реагирам срещу тоталното отчуждение, което ме обземаше. Непрекъснато пред очите ми имаше носилки, умираещи... Трябваше наистина да бъдеш в някакво ужасно състояние, за да искаш все пак да се смееш“.

Артюр Адамов сподели задоволството си от вниманието към него на българското списание „Театър“, което публикува преди две или три години разговор с драматурга. Но страстното му желание е да види своя пиеса на българска сцена. Между пиесите на Адамов бихме препоръчали освен най-новата му пиеса „Г-н Умереният“, „Пролетта на 71 година“, посветена на Парижката комуна, и „Вън от границите“. Последната, в която авторът разкрива вътрешния образ на Америка, поставяйки в центъра на интригата алкохола, сладките отрови, мазохизма, екзхибиционизма, лудостта, като в рамките на сюжета не са изключени войната във Виетнам и негърският проблем, е включена в репертоара на театъра в Обервийе и в известния милански „Пиколо Театро“, ръководен от енергичния и активен Джорджо Стрелер. Преплетени ангажменти по официалната и неофициална програма на парижкото ми пребиваване и малкото време, с което разполагах, не ми позволиха да видя повторно Артюр Адамов и това ме лиши

от един извънредно интересен разговор с големия френски драматург, чиито оригинални възгледи по въпросите и проблемите на театъра и на драматургията са изложени в книгата му „Тук и сега“ (издадена през 1964 г. от Галимар).

В изложбените зали на „Пале д'Орсе“ разговарях с редица наши добри приятели — с главния редактор на голямото литературно списание „Йороп“ — Пиер Гамара, когото посетих и в редакцията на списанието, където срещнах бодрия, въпреки товара на годините си, директор на „Йороп“ Пиер Абраам, брат на Жан-Ришар Блок, крупен писател, починал наскоро след Втората световна война. Списание „Йороп“ публикува напоследък два извънредно интересни и ценни броя, посветени: единият на „романа и романистите“, другият — на сюрреализма. В момента те готвеха януарската книжка на списанието, част от която щеше да бъде посветена на Анри Барбюс, по случай 50-годишнината от Първата световна война и от излизането на прочутия Барбюсов роман „Огънят“. Трябва да се съжaliaва, че досега, въпреки доброто разположение на Пиер Абраам и Пиер Гамара, страниците на това голямо периодично издание, основано преди 46 години при близкото участие на Ромен Ролан, не са използвани за българската литература. До днес произведение на наш поет или белетрист не се е появило в „Йороп“. Време е да се помисли — както за това се е приказвало вече — за български брой на „Йороп“, каквито специални броеве излязоха за редица други национални литератури, между другото за полската, румънската, чехословацката, кубинската. . .

Изложбата в „Пале д'Орсе“ бе организирана в името на идеята за солидарност на писателите, защото приходът от продадените книги, надписвани от авторите им, беше в полза на взаимоспомагателната каса при Националния комитет на писателите. Участваха над сто писатели: от Арагон и Елза Триоле до фалангата на младите поети: Доминик Трон, Шарл Добжински, Юбер Жюен, Анри Делюи. . .

Друга изложба на книги, уредена от Международния дом на ПЕН-клуб и ръководството на френския ПЕН-клуб в Пале „Галиера“, на която ме покани председателят на Френския Пен и на Синдиката на литературните критици Ив Гандон, бе също масово посетена. Тук излагаха книги писатели, публицисти, общественици, между които зърнах едрата фигура на Нобеловия лауреат Анхел Астуриас, който заема от няколко години насам поста на гватемалски посланик в Париж. С Астуриас се познавах от конгреса на КОМЕС в Рим през 1965 г., както и от срещата в Таормина (Сицилия) една година по-рано, и сега имах случая да поведя кратък разговор с него. Астуриас ми показа френските преводи на произведенията си, което не ме изненада, издателите го бяха оградил щедро с книги и писателят щедро раздаваше автографи. Днес този крупен писател на далечна Гватемала съперничи по популярност на най-изтъкнатите съвременни френски писатели.

С Ив Гандон можах да разговарям надълго през време на обед в ресторант „Шан-дьо-Марс“. Сподели ми задоволството си от своето първо гостуване през март 1968 г. в България, за радушния прием от страна на Съюза на българските писатели, за срещите с наши критици и писатели. Роден в областта Шампань и отлично запознат с техниката на производството на прочутите френски вина, Гандон не скри, че българските вина могат да бъдат сериозен конкурент, че ги намира много добри по вкус, букет и градус. Активен писател-общественик и деец председател на Синдиката на литературните критици от няколко години насам, Ив Гандон ми съобщи за инициативата на Синдиката да уреди една международна среща на литературните критици през 1969 г. А с едно недавна получено циркулярно писмо от ръководството на поменатия Синдикат вече се съобщаваше, че тази среща-конгрес ще се състои на 15, 16 и 17 май в италианския град Парма. Една друга радост, която писателят сподели с мене, бе известието от Букурещкия народен театър, че в репертоара на последния е включена пиесата му „Трите Маргерити“ и че пиесата — първо негово драматическо произведение — ще бъде играна през март 1969 г.

Срещите бяха наистина интересни и не малко уморителни. Тези писатели, които бяха идвали в България, си припомнаха драговолно хора, местности, забележителности, видени през време на пребиваването им в нашата страна. Черноморието, Боянските фрески, криптата в София, Пловдив с музеите и географското си разположение, напомнищо на някои римските възвишения, се бяха врязали в паметта им. У всички имаше желанието да посетят отново Бъл-

гария. С възторг за нашата страна ми говори проф. Роже Файол, млад френски литературен историк и критик, преподавател в прочутата „Екол Нормал Сюперийор“, който заедно със съпругата си бе посетил страната ни през лятото на 1966 г. Те бяха се запознали във Варна с поета Димитър Методиев и дълго ме разпитваха за него, за творчеството му и имаха като скъп спомен плоча с релитация от Методиев на негово собствено стихотворение. Слушайки увлекателния разказ на Роже Файол за краткото му пребиваване в България, мислех си: как бих желал да имаме много и много такива топли, непринудено искрени приятели на нашата страна!

Приятен и полезен разговор имах с генералния секретар на Дружеството за литературна история на Франция проф. Рьоне Помо, от Сорбоната, и редактор на периодичното издание на дружеството, на което имам честта да бъда кореспондент. Проф. Помо прояви твърде жив интерес към състоянието на литературните студии у нас, по-специално към публикации на български език върху въпроси, теми и проблеми из областта на френската литература. Пожела подобни български трудове в досежната област да бъдат редовно и своевременно отбелязвани и в отдела „рецензии“, и в раздела за библиография на списанието.

По мой почин разговорът премина върху възможността да се издаде на френски език например при едно специализирано издателство като това на Арман Колен, което публикува редовно трудове из областта на литературната история и критика, една „История на българската литература“ в един том между 300 и 400 страници, която да бъде осведомителна и справочна за френския читател. Въпросът премина конкретно върху „Панорама на българската литература“ от проф. Пантелей Зарев, с която го запознах в общи черти. Проф. Рьоне Помо, за когото също българската литература е непозната, намери, че подобно предложение има всичкото легитимно основание да бъде възприето, като по-нататък се обмислят техническите подробности за осъществяването му. — Един сериозен труд върху българската литература с оглед на традиции, историческа еволюция и съвременно състояние — каза френският учен — ще намери безспорно прием във френските интелектуални среди преди всичко, но може естествено да ползува и по-широки читателски кръгове.

Искам да отбележа още два любопитни момента от моето парижко гостуване: изложбата за Шарл Бодлер, която се откри на 24 ноември в залите на „Пети Пале“ и която посетих заедно с писателя Луи Льо Сиданер, романист и критик, бивш главен редактор на излизащото до Втората световна война списание „Нувел ревию критик“. Поетът на „Цветя на злото“ е представен тук на фона на епохата с цялата оная интелектуална атмосфера, която характеризира времето на Бодлеровото творчество. — Портрети, рисунки, харикатури на поета, ръкописни страници, автографи, илюстрации, „драски и шарки“ на Бодлер по полето на книги и листове, на които е писал, възкресяват фигурата на един от най-оригиналните и най-значителни френски поети от миналия век. Бодлер е показан тук не само като поет, но и като художествен критик, като преводач на Едгар По. Обгърнато е цялото му творчество заедно с редица анекдоти и случки, които илюстрират човека Бодлер в неговото всекидневие, с качествата и слабостите, с пороците, които поетът не е скривал, напротив, изявявал ги е с всичката сила на своя вътрешен пламък, на своя творчески темперамент. Нека включа в тези редове и следното: когато една вечер минавах по „Ке Волтер“ върху фасадата на един хотел под № 19 прочетох върху вълнбата в стената плоча: „Тук Шарл Бодлер, Жан Сибелиус, Рихард Вагнер, Оскар Уайлд почетоха Париж с пребиваването си.“ Бодлер е живял известно време в този хотел, и това е белег на възхвала, на преклонение пред един велик мъж.

Вторият момент, който ми достави вътрешно задоволство, бе поканата да присъствувам в хотел „Маса“, където е седалището на Дружеството на френските писатели, на тържеството по случай 100-годишнината от рождението на френския писател, есеист и критик Андре Сюарес, което се състои на 3 декември. За живота и творчеството на Сюарес говориха неговата лична приятелка Мария Дормоа и публицистът, редактор на „Ревю де дьо монт“, Пиер Сиприо. Макар крупен талант, писател от високо творческо измерение, когото Стефан Цвайг смяташе за един от най-изящните стилисти на нашето време, Андре Сюарес, поради своя твърде своеобразен начин на живот и интелектуалния характер на творчеството си, не получи онази известност и онова място, които му принадлежаха по силата на таланта, глъбината на творческата мисъл и широтата на ерудицията. Сюарес остана писател за тесен кръг читатели с висок есте-

тически и нравствен критерий, макар сам той в едно от есетата си да пишеше, че творческият акт трябва да бъде предизвикан от конкретен факт, от конкретно обстоятелство, да бъде свързан с реалното, с живота.

Годишнината на Сюарес бе привлякла значителен брой негови почитатели, между които председателят на Дружеството на френските писатели Пиер-Албер Сорел, сина на известния политически философ в миналото Жорж Сорел, който каза няколко встъпителни думи; писателката Едме дьо ла Рошфуко, на която се дължи посмъртното издание на записките, съставляващи няколко тетрадки на поета Пол Валери, поетът Паскал Бонети, председател на Дружеството на френските поети, Габриел Одизио и др.

Артистът от „Комеди-Франсез“ Жорж Шамарà прочете откъси из творчеството на Андре Сюарес, които още веднъж илюстрираха изящността, красотата и дълбочината на Сюаресовата поетическа реч.

Все по времето на моето пребиваване в Париж поетът издател Пиер Сегерс пусна в поредицата „Мелиор“ готвената от дълго време антология на българската поезия. По повод на това издание и на излязлата по-рано книга „Образи на България“ при същото издателство, дружеството Франция—България и издателят Пиер Сегерс устройоха коктейл, който се състоя на 4 декември 1968 г. в „Мезон де Сантро“. Тук бяха много от авторите, участвували с материали в сборника „Образи на България“, както и представители на френската културна обществено-добри наши приятели като писателя Пиер Параф, проф. Роже Бернар, критикът Жорж-Албер Астр, от ръководството на дружеството Франция—България, журналистът Пиер Мазарс, от „Фигаро-Литерер“, който току-що се бе завърнал от едно кратко пътуване в България, българският посланик в Париж — проф. Вл. Топенчаров, и др.

Моето парижко гостуване завърши с четиридневното пребиваване в Марсилия, където бях по покана на Жан Балар, дългогодишен директор-основател на най-голямото френско списание, излизало във Франция, „Каие дю сюд“, което за жалост вече не излиза. „Каие дю сюд“ беше твърде отзивчиво и към българската литература. На неговите страници още преди Втората световна война се яви статия за Йордан Йовков, рецензия бе посветена на „африканския“ роман „Саули Бенгана“ на Ботьо Савов. По-късно „Каие дю сюд“ печаташе от време на време, от отделни хроники за наши книги, „Писма от България“, които се отнасяха предимно до културния живот на нашата страна.

В Марсилия неочаквано срещнах младия литературен критик Анри Боние, който живее в близкия до средиземноморската столица на Франция град Мариния. Боние гостува преди няколко години в България като кореспондент на излизания в Марсилия голям всекидневник „Ла Провансал“, в който завеждаше дълго време литературно-критическия подлистник. Тук, в Марсилия, той надписваше в една от най-големите книжарници на града излязлото под негово редакция двутомно издание Ашет на съчиненията на френския моралист от XVIII век Вовнарг. С Анри Боние поведохме интересен разговор: от критиката той бе минал към романа и издателят Албен Мишел бе публикувал по-миналата година първия му роман „Делфина“. Понастоящем той води месечен литературен феърлетон в големия парижки седмичник „Ле нувел литерер“. Боние пожела да посети наново България, с по-жив интерес този път към българската литература, към чиито най-нови придобивки прояви внимание.

Ако поискам да сумирам впечатленията си от срещите и разговорите в Париж, насочени към перспективите за проникване на българската литература във Франция, мога спокойно да кажа, че такива перспективи се разкриват и че те могат да получат широк обхват при едно по-активно и целенасочено сътрудничество от наша страна. Френските издатели, и особено някои от тях като Галимар, Съи, Робер Лафон, Деноел, Албен Мишел, Жулиар разширяват твърде осезателно издателската си дейност спрямо чуждите литератури и включват в програмите си произведения на редица автори, чиито имена не говорят още нищо на френския читател, но утре могат да се произнасят с нескрито възхищение. Така например млади съветски писатели (Юри Трифонов, Владимир Солоухин и др.) влизат в поредиците на крупни издателства. Някои съвременни наши писатели (Георги Караславов, Светослав Минков, Андрей Гуляшки) — да не говорим за класиците — издадени в чужбина, получиха добри отзиви в печата, и това трябва да насърчи усилено ни за по-широки завоевания на българската литература сред външния свят.